

SSRİ-nin süqutu XX əsrin ən mühüm geosiyasi hadisələrindən biri kimi yalnız sosialist ideologiyasının deyil, eyni zamanda, imperiya modelinin çöküşünü ifadə edirdi. Amma bu süqut Moskvanın imperiya təfəkküründən imtinası ilə müşayiət olunmadı. Əksinə, yeni dövrdə Rusiya Federasiyası keçmiş imperiyanın nostaljisi, rus etnik üstünlüyü və ortodoks millətçiliyi üzərində formalaşan ideoloji xətlə yeni siyasi model qurmağa başladı.

Modelin əsas dayaqları – şovinizm, islamofobiya, ksenofobiya və avtoritarizm – bir-birindən ayrı ideoloji komponentlər deyil, əksinə, bir-birini tamamlayan, qarşılıqlı şəkildə gücləndirən və yeni dövrün Rusiya dövlətçilik modelini formalaşdıran bütöv bir konstruksiyanın elementləridir. Məhz bu konstruksiya imperiya təfəkküründən doğan etnik üstünlük iddiaları üzərində qurulmuş, keçmişin siyasi ambisiyalarını yeni vasitələrlə davam etdirmək məqsədi daşıyır.

Rusiyada şovinizm dövlət siyasətinə çevrilmiş etnik üstünlük dünyagörüşüdür. Rus xalqı və mədəniyyəti digər xalqlara və mədəniyyətlərə nisbətən daha "üstün", daha "sivil" hesab olunur. Onların yaşaması keçmiş SSRİ məkanında yaşayan xalqlara qarşı deyil, Rusiya daxilindəki qeyri-ruslara qarşı həyata keçirilir. Rusiya hakimiyyəti üçün rus etnik kimliyi milli birliyin əsası, dövlət ideologiyasının daşıyıcısı kimi təqdim olunur və bu prosesdə fərqli etnik və dini kimliklər ya assimilyasiyaya məruz qalmalı, ya da sistemdən təcrid edilməlidir.

İslamofobiya da bu modelin ayrılmaz tərkib hissəsinə çevrilərək, xüsusilə Şimali Qafqaz xalqları, tatarlar və digər müsəlman icmalar üçün təhlükəli düşmən obrazının yaradılmasına xidmət edir. İslam inancı təhlükəsizlik təhdidi, radikalizm mənbəyi və siyasi itaətsizliklə eyniləşdirilir. Çəçen müharibələrindən sonra formalaşan bu yaşama dövlət aparatında dərin izlər buraxıb – hüquq-mühafizə orqanları və məhkəmə strukturları müsəlmanlara qarşı sistematik təzyiqləri əsaslandırmaq üçün islamofob ideoloji çərçivələrdən istifadə edirlər. Burada artıq söhbət dini dözümsüzlükdən yox, dövlətin hüquqi və inzibati resurslarının dini kimliyə qarşı yönəldilməsindən

gedir. Bununla yanaşı, ksenofobiya – yəni "digərinə", "qeyri-rusa", "əcnəbiyə" qarşı köklənmiş qorxu və nifrət – geniş kütlələr arasında ictimai davranış formasına çevrilib. Bütün bunlar yalnız fərdi münasibətləri deyil, dövlətin informasiya siyasətini də əhatə edir. Televiziya, mətbuat və digər media vasitələrində qeyri-rus xalqları, xüsusilə Orta Asiya və Qafqaz mənşəli insanlar kriminal, təhlükəli və "uyğunsuz" sosial qrup kimi təqdim olunur. Beləliklə, cəmiyyətdə "daxili düşmən" obrazı tədricən leqallaşdırılır və bu düşməyə qarşı sərt tədbirlər cəmiyyət tərəfindən normal qəbul edilməyə başlayır.

İdeoloji dayaqların hamısı avtoritar idarəetmə formasında öz praktiki təcəssümünü tapır. Rusiya hakimiyyəti demokratik institutları, sadəcə, formal saxlamaqla, real gücü dar siyasi elitanın əlinə cəmləyib. Parlament hüququn icrası üçün deyil, siyasi qərarların qanuniləşdirilməsi üçün istifadə olunur; məhkəmə hakimiyyəti isə müstəqil qərar verən orqan deyil, siyasi sifarişin icraçısı kimi fəaliyyət göstərir. Media üzərində nəzarət, vətəndaş cəmiyyətinin siradan çıxarılması və fərqli fikirlərin boğulması bu sistemin əsas fəaliyyət

mexanizmlərindəndir. İctimai məkan fərqli baxışlara bağlanır, repressiv aparat isə təkcə qanun pozanları deyil, həm də fikirləri "uyğunsuz" hesab edilənləri hədəfə alır.

Müstəqillik uğrunda mübarizə aparan çəçen xalqı post-sovet məkanında Rusiyanın ilk olaraq total güc nümayiş etdirdiyi ərazi oldu. İki çəçen müharibəsində Rusiya tərəfindən etnik təmizləmə, kütləvi qətləmlər, mülki əhəlinin məhv edilməsi, işğəncə, məcburi yoxa çıxmalar və kultural məhv siyasəti həyata keçirildi. Repressiv siyasət, eyni zamanda, Rusiyanın "siyasi itaətsizlik" göstərən xalqlara qarşı sistemli intiqam strategiyası idi. Bu gün Çəçenistan formaca federativ subyekti kimi tanınsa da, mahiyyətə total nəzarət rejimi altındadır və insan hüquqları baxımından Rusiyanın ən repressiv bölgələrindən biridir.

1990-cı illərin sonu – 2000-ci illərin əvvəllərində Rusiyada ortaya çıxan skinhed hərəkatı – etnik azlıqlara qarşı vəhşi zorakılıqları ilə seçilən, lakin çox vaxt dövlətin göz yumması ilə fəaliyyət göstərən qrup idi. Rusiya xüsusi xidmət orqanlarının bu hərəkatları nəzarət altında saxladığı, onlara hüquqi müdaxilə etmədiyi artıq çoxsaylı

Repressiyanın astar üzü

beynəlxalq hesabatlarda sübut olunub.

Bu gün isə vəziyyət daha təhlükəlidir. Çünki artıq bu funksiyaları küçə radikalı ilə bərabər, polis, FSB, istintaq komitələri və prokurorluq orqanları həyata keçirirlər. Dövlətin özü zorakı ideologiyaları və etnik ayrışdırıcı praktiki siyasətə çevirib. Hüquq-mühafizə orqanları etnik və dini azlıqlara qarşı təzyiqləri açıq və cəzasız şəkildə həyata keçirirlər. Xüsusilə, müsəlmanlara, çəçenlərə, tatar və başqırdlara qarşı davranışlar sistemlik diskriminasiya və işğəncə ilə müşayiət olunur.

Stalin dövrü tarixin ən qanlı siyasi repressiyalarından biri olsa da, bu repressiyaların forması və "proseduru" var idi. Qanunsuz məhkəmələr, NKVD qovluqları, "troika" qərarları və işğəncəli istintaqlar olsa da, insanlar formal məhkəmədən keçirilir, məhdud şəkildə leqallaşdırılmış sistemə salınırdı. Müasir Rusiyada bu da yoxdur. İnsanlar ictimai yerlərdə, evlərində, küçədə, polis idarəsində – yəni hər yerdə döyülür, itkin düşür, işğəncəyə məruz qalır, cinayət işi açılmadan illərlə həbsdə saxlanılır. Xüsusilə, Kreml əleyhdarları, müstəqil jurnalistlər, müxalifətçilər və fəallar üçün bu repressiya total xarakter daşıyır. Stalin dövründə belə fiziki məhv prosesləri "gizli repressiya" formasında həyata keçirilirdisə, bu gün bu, açıq dövlət siyasətidir.

Son illər Rusiya ideoloji boşluğu "milli ideya" ilə doldurmağa çalışdı. Bu ideya – "rus dünyası" – etnik rusların və pravoslavların üstünlüyünü, imperiya sərhədlərinin bərpasını və rus dilinin hegemonluğunu təbliğ edir. Mövcud ideologiya həm daxili siyasətdə (azlıqların assimilyasiyası), həm də xarici siyasətdə (Gürcüstan, Ukrayna, Qazaxıstan, Moldova) aqressiyanın əsaslandırılmasında istifadə olunur.

Şovinizm təkcə etnik azlıqlara qarşı deyil, həm də liberal dəyərlərə, insan hüquqlarına və beynəlxalq hüquqa qarşı hücumlar formasında özünü göstərir. Rusiyada hüquqi dövlət anlayışı yox dərəcəsidir; məhkəmələr siyasi sifarişlə qərar çıxarır, vətəndaş cəmiyyətləri dağıdılır, QHT-lərə "xarici agent" damğası vurulur.

Rusiyanın apardığı bu siyasət çoxsaylı beynəlxalq hesabatlarda (Human Rights Watch, Amnesty International, UNHRC) qeyd olunsa da, beynəlxalq aləmin reaksiyası ya gecikir, ya da simvolik sanksiyalarla məhdudlaşır. Rusiya BMT Təhlükəsizlik Şurasının daimi üzvü kimi təbii toxunulmazlıq qalxanı altında öz vətəndaşlarına

qarşı sistemli repressiya həyata keçirə bilər.

Bu da beynəlxalq hüquq sisteminin selektivliyini və geosiyasi ikili standartlarını üzə çıxarır. Belə şəraitdə mövcud rejim cəzasızlıq psixologiyası ilə daha da sərtləşir, daxili düşmən konstruksiyasını gücləndirir.

Stalinizm bir ideologiyanın zorakı təbiiqidi; müasir Rusiyada isə zorakılığın ideologiyaya çevrilməsi prosesi müşahidə olunur. Bugünkü repressiyalar sistemli, ideoloji və dövlətin rəsmi alətinə çevrilmiş xarakter daşıyır. Artıq yalnız hüquq və azadlıq yox, etnik və dini mövcudluq da hədəf olur.

Müasir Rusiya totalitarizmin yeni formasını nümayiş etdirir: "Hibrid repressiya rejimi", burada institutlar var, lakin onların hamısı şiddət maşınının təkərləridir. Sözügedən rejim isə Stalin repressiyalarını kölgədə qoyur. Çünki burada nə gizlilik var, nə məhdudiyyət, nə də hüquqi çərçivə. Sadəcə, güc var – və bu güc qarşısında insan hüquqları, vətəndaşlıq, mənavi dəyərlər, hətta həyatın özü dəyərsizləşdirilir.

Şəbnəm ZEYNALOVA,
XQ-nin siyasi analitiki,
siyasi elmlər üzrə fəlsəfə doktoru